

распавясці вам, людзі, аб Юрасі Братчыку, якога царква назвала “лжэХрыстом”. І не быў ён бог, а быў чалавек. Але для нас, чалавекаў, нават для тых, што ведалі яго, быў ён — бог. І замыслілі мы пакінуць праўду. Можна, яна дойдзе, калі пачнуць канізаваць не ў святыя, а ў Людзі. То й хай будзе праўда. Аман!» [1, с. 5–7]

Апосталы пачынаюць пісаць Евангелле наноў — гэта фінал пастаноўкі.

Аўтар выказвае падзяку студэнтам Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў, якія садзейнічалі ўвасабленню і сталі выканаўцамі інсцэніроўкі «Гулянка ў дэкарацыях» (па матывах твораў Уладзіміра Караткевіча) — Марыне Бельскай, Вікторыі Грышкавец, Лэйлі Мурсалавай, Дар’і Навуменка, Уладзіміру Фалітарыку, Глебу Кармазіну, Раману Казакевічу, Галіне Крупенчык, Таццяне Саўчанка, Таццяне Казак, Раману Несцяровічу, Аляксею Антонаву, Таццяне Лабатрасавай, Ксеніі Паслушнай, Аліне Саленік і іншым студэнтам чацвёртага курса 414а групы спецыяльнасці «Рэжысура свят».

Літаратура

1. Гулянка ў дэкарацыях (Малая паэма) // У. Караткевіч. Быў. Ёсць. Буду: Кніга паэзіі / У. Караткевіч; прадм. Р. Барадуліна. — Мінск: Маст. літ., 1997. — С. 106–109.
2. Караткевіч, У. Хрыстос прыямліўся ў Гародні: Евангелле ад Іуды: раман / У. Караткевіч. — Мінск: Маст. літ., 2007. — 589 с.
3. Леонова, Е. Образ Марии Магдалины в романе В. Короткевича «Хрыстос прыямліўся ў Гародні» и мировой литературный опыт «С тобой, как с деревом побег, срослась» / Е. Леонова // Уладзімір Караткевіч і яго творчасць у еўрапейскім культурным кантэксце: матэрыялы міжнар. навук. канф., Орша 24–25.11.1995 г. — Мінск, 2000. — С. 168–183.
4. Локун, В. У пошуку маральнага ідэалу. Проза Уладзіміра Караткевіча / В. Локун // Уладзімір Караткевіч і яго творчасць у еўрапейскім культурным кантэксце: матэрыялы міжнар. навук. канф., Орша 24–25.11.1995 г. — Мінск, 2000. — С. 133–152.
5. Русецкі, А.У. Уладзімір Караткевіч: праз гісторыю ў сучаснасць: Нататкі літ. творчасці / А.У. Русецкі. — Мінск: Маст. літ., 1991. — 287 с.
6. Сцяпанав, А. Рысы еўрапейскага постмадэрнізму ў творах Уладзіміра Караткевіча (на матэрыяле рамана «Хрыстос прыямліўся ў Гародні») / А. Сцяпанав // Уладзімір Караткевіч і яго творчасць у еўрапейскім культурным кантэксце: матэрыялы міжнар. навук. канф., Орша 24–25.11.1995 г. — Мінск, 2000. — С. 58–62.

Таццяна Супранкова (Мінск)

ФАЎСЦІЯНА Ў ТВОРЧАСЦІ УЛ. КАРАТКЕВІЧА

Беларуская літаратура, пачынаючы са старажытных часоў, заўсёды была ўключана ў сусветны літаратурны працэс. У выніку ўзаемакантакту культур запазычваліся і пераасэнсоўваліся вобразы і сюжэты, якія атрымалі ўжо сваё развіццё ў іншых нацыянальных літаратурах. Пачынаючы з эпохі рамантызму, якая ў беларускай літаратуры ярка прадстаўлена творами Адама Міцкевіча, Яна Баршчэўскага, Яна Чачота і іншых пісьменнікаў, цікавасць да таямнічых, часам містычных і трансцэндэнтных матываў, выдатна прадстаўленых у неўміручым «Фаўсце» Ё. В. Гётэ, распрацоўваецца пісьменнікамі ў рэчышчы асабістага бачання. Безумоўна, твор вялікага нямецкага асветніка быў пераасэнсаваны беларусамі праз прызму нямецкага рамантызму. На кожным новым этапе

далейшага развіцця нацыянальнай культуры цікавасць да гэта твора не толькі не згасала, але прымушала перачытваць, перакладаць, пераствараць топас фаўсціяны. На мяжы XIX–XX стст. гэта яскрава праявілася ў творчасці класікаў-адраджэнцаў Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Францішка Аляхновіча, Ядвігіна Ш. і інш. Пасля дзвюх сусветных войнаў беларускія пісьменнікі зноў праяўляюць цікавасць да сусветнай фаўсціяны, узбагачанай інтэрпрэтацыямі Ф. Ніцшэ, О. Шпэнглера, Т. Мана і інш.

Сярод пісьменнікаў, якія самі падкрэслівалі арганічны ўплыў на іх творчасць Ё. В. Гётэ, варта адзначыць Уладзіміра Караткевіча: ён выступіў адным з першых крытыкаў беларускага перакладу «Фаўста» Васіля Сёмухі ў сваім эсе «І наш “Фаўст”», апублікаваным упершыню ў пятым нумары часопіса «Малодосць» за 1978 г. (праз два гады пасля выхаду ў свет пераклада). Як вызначае мэту свайго даследавання сам пісьменнік: «...гэтае эсе не разважанне пра тое, чаго вартая гэтая рэч, а проста некалькі думак аб перакладзе “Фаўста”, аб нашым беларускім “Фаўсце”» [1]. Цудоўны знаўца нацыянальнай і сусветнай літаратуры, Ул. Караткевіч заўважае, наколькі важным для беларускага чытача было атрымаць пераклад знакамітага шэдэўра на ўласнай мове. Беларусы былі знаёмыя ўжо з рускімі перакладамі М. Халадкоўскага і Б. Пастэрнака, якія выдаваліся і ў нашых друкарнях, але наколькі важнай падзеяй быў выхад перастворанага па-беларуску твора, сведчаць наступныя разважанні пісьменніка: «Шмат год я ведаў аб тым, што чалавек, пра якога я сёння гавару, перакладае адну з найвялікшых паэм зямлі на беларускую мову. Я ведаў Васіля Сёмуху даўно, ён быў рэдактарам аднаго з маіх твораў і сумленна імкнуўся зрабіць яго лепшым. ... Пераклад “Фаўста” рэч, бадай, немагчыма-складаная. Ісці па сцэжках Гётэ — як на злом галавы. Дыхаць жыватворным, але высокім паветрам яго горных вяршынь можа не ўсякі.

І яшчэ адна падстава для трывогі. Я рызыкну сказаць, што пераклад такой рэчы — адзнака сталасці літаратуры, адзнака таго, што плынь яе нястрымная. Не можа паўнакроўна жыць літаратура без Шэкспіра, Дантэ, Гётэ, якія гучаць на яе мове. Першы ў нас ёсць. Другога пакуль што няма. Трэці — толькі што з’явіўся.

І вось пераклад прачытаны да апошняй старонкі. З грудзей вырываецца ўздых палёгкі... Вытрымалі... І ўсе мары юнацтва калі-небудзь узяцца за яго самому адпадаюць. Цяжкая праца выканана дасканала, і пасля яе ўсе твае спробы будуць проста непатрэбнымі...» [1]. Але не выканаўшы пераклад, пісьменнік змог дасягнуць іншага — стварыць свайго, беларускага Фаўста, адметнага і самабытнага.

Класік беларускай літаратуры Уладзімір Караткевіч на працягу плённай шматгадовай творчай дзейнасці працаваў у розных жанрах літаратуры. Ён — цудоўны раманіст, пранікнёны лірык, драматург-наватар, і да таго ж не толькі пісаў уласныя творы, але і ацэньваў дзейнасць іншых майстроў слова. Як літаратурны крытык ён выступаў з артыкуламі пра Францыска Скарыну, Янку Купалу, Якуба Коласа, Дж. Г. Байрана, Ё. В. Гётэ і інш. Ён вельмі добра адчувае ўключанасць айчынай літаратуры ў сусветны літаратурны працэс, імкнецца падыхаць «жыватворным», «высокім» паветрам гётэўскіх вяршынь,

захапіцца гучаннем верша сусветнага класіка і зрабіць яго «нашым». Ул. Караткевіч заўсёды ў крытычных працах звяртаў увагу на добры і якасны пераклад тэкста з мовы арыгінала, а таксама выкарыстоўваў пералажэнні, прысвячэнні, пераапрацоўкі асобных топасаў, ідэй, матываў ва ўласнай творчасці.

Лірыка — гэта сапраўдная стыхія паэта, дзе яго голас загучаў з поспехам першага зборніка «Матчына душа», які пабачыў свет у 1958 г. Сама назва з’яўляецца знакавай. Матчына душа — гэта вобраз маці, каханай, роднай зямлі, Бацькаўшчыны. Таму тут сустракаецца шмат вершаў, прысвечаных жанчынам. Генеральна іх можна аб’яднаць у адзін агульны вобраз — жаночай душы, якая аддана любіць, усё прабачае, ніколі не здрадзіць, ахвяруе сабой, заўсёды дапамагае, нават у самых няпростых сітуацыях. Гэты вобраз — варыяцыя архетыпу маці альбо жанчыны, ён тыпалагічна блізкі да Вечна-Жаночага (Ewig Weibliche) у Ё. В. Гётэ, які ў фінале «Фаўста» таксама абагульняецца з вобразамі канкрэтных жанчын (перадусім Грэтхен, Маці Божай, Марыі Егіпецкай і інш.). Жаночая душа альбо Вечна-Жаночае — па-над часам і па-за часам, таму ў Караткевіча ў ім спалучаюцца і старадаўняя Беларусь са сваімі легендарнымі героямі, і Беларусь паўстанцаў XIX ст., і Беларусь партызанская, сыны і дачкі якой баранілі родны край ад ворагаў, і Беларусь сённяшняя, сучасная паэту, з набалелымі пытаннямі і нялёгкім пошукам адказаў. Галоўная састаўляючая гэтага вобразу — мудрасць, «кветка матчынай душы», «кветка радзімы».

Наступным крокам стаў выхад у свет у 1960 г. зборніка «Вячэрнія ветразі». Тэмы славутага мінулага, эпізоды ваенных будняў, хараства роднай зямлі тут працягнуты. Але з’яўляецца і новая тэматыка, якая навеяна надыходам касмічнай эры. Таму вобраз вячэрніх ветразяў становіцца таксама сімвалічным: цяпер адкрываюць сусветы новыя караблі. Хоць змянілася форма, але дух пошукаў і прыгод, жаданне паслужыць чалавецтву нязменнае. Паказальным тут выступае «Балада аб арганаўтах». Адразу ж гэта назва адсылае нас да міфа аб арганаўтах, але ў адрозненні ад грэчаскіх паляўнічых за залатым руном на чале з Ясонам, героі Караткевіча скараюць космас, і часам такое вандраванне заканчваецца трагедыяй. Так, у касмічнай экспедыцыі гіне капітан карабля, пасылаючы Зямлі і сваёй каханай развітальныя словы: *«Усе жанчыны на свеце — ты, // ўсе мужчыны на свеце — я»* [2]. Вобразы каханай жанчыны, адзінай Яе, Маці-зямлі (як радзімы) і таксама планеты Зямлі тоесныя, гэта далейшае развіццё канцэпцыі Вечна-Жаночага. Акрамя гэтага, як і Ё. В. Гётэ ў «Фаўсце», У. Караткевіч падыходзіць да пытання небяспекі навуковых і тэхнічных адкрыццяў, якія не заўсёды могуць паслужыць на карысць людзям. Яркім прыкладам гэтаму з’яўляецца верш «Прарок Геронім Босх», дзе мастак Паўночнага Адраджэння параўноўваецца з біблейскімі прарокамі, якія бачылі жахлівыя карціны сучаснага ім заняпаўшага грамадства і казалі яму пра будучыню, заклікаючы да навяртання. Паэт кажа пра трагічнае дваццатае стагоддзе, убачанае ім на карцінах вялікага Босха, танкі, гранаты, атамныя грыбы, «якіх тады не было». Але ў завяршэнні У. Караткевіч верыць у чалавека, як і Ё. В. Гётэ ў свайго Фаўста: *«Зведаўшы чалавека, // Зведаўшы мора і сушу, // Не мог ты ведаць, што ў свеце // Стальныя вырастуць душы, // Што на хлуслівых*

і хцівых // Узнімецца іх рука // І вытресе іх са скур, // Як бульбу гнілую з мяшка» [2]. Стальныя душы — таксама інтэрпрэтацыя адроджанай фаўстаўскай душы ў фінале драматычнай паэмы Гётэ, толькі ў Караткевіча гэтыя звышлюдзі здольныя змагацца са злом тут на зямлі, якая і з’яўляецца раем.

Наступны зборнік вершаў «Мая Іліяда» выходзіць у 1969 г., уверцюраю да яго служыць «Беларуская песня», дзе аўтар расказвае пра сваю зямлю. Нягледзячы на адсыл да гамераўскай тэматыкі, які дае нам назва зборніка, антычных матываў тут няшмат, затое пераважаюць біблейскія. Зразумела, што Іліёнам для паэта з’яўляецца Бацькаўшчына, таму ён і распачынае Песню аб Беларусі «Беларускаю песняю». У вершы гучыць прысяга вернасці роднай зямлі, якая містычна працягнецца і пасля смерці. Паэт гатовы нават мёртвым узгадваць яе прыгажосць, пяшчоту і цеплыню, ніколі не пакінуць. Зноў жа паўстае вобраз полацкай Сафіі, скарбонкі мудрасці, сімвала мудрасці старадаўняй зямлі беларускай.

Фінальны зборнік «Быў. Ёсць. Буду» падводзіць вынік творчаму шляху паэта. Таму верш з аднаіменнай назвай, якім аўтар распачынае яго, адсылае нас да топаса помніка, калі ацэньваецца ўласны ўнёсак у скарбонку сусветнай культуры, пакінутая нашчадкам спадчына пісьменніка. Паэт «быў, ёсць і будзе»: *«За ўсіх, хто крывёю піша // Ў нязгодзе // З рабства подлай дарогай, // Хто за Край Свой Родны, за ўсе Народы // Паўстане нават на Бога» [3].* Лірычны герой Караткевіча за свабоду, як і Фаўст, згодны паўстаць нават на Бога. Такі герой заслугоўвае таго, каб «узнесціся ў неба».

Фаўсціянскія матывы распрацоўваюцца Уладзімірам Караткевічам у шматлікіх творах праявіўшага жанру, гэта і асобныя алюзіі, і цэлыя фабульныя пералажэнні. Так, асабліва відавочна запазычанні назіраюцца ў «Кніганошах», «Чортавым скарбе», «Мужыку і дзіве аднавокім», «Ночы», «Пане тванным, шляхціцы багняным», у рамане «Хрыстос прызямліўся ў Гародні».

Самым яркім пераасэнсаваннем сусветнай, у тым ліку і гётэўскай фаўсціяны, на наш погляд, з’яўляецца «Легенда аб бедным д’ябле і аб адвакатах Сатаны» (1961) і апавесць «Ладдзя Роспачы» (1968). Галоўны герой легенды праходзіць шлях ад чорта да Чалавека, ад Мефістофеля да Фаўста: Рагач — ён жа Андрэй Рагач, ён жа магнат Андронік Рагінскі, ён жа кароль Андронік І. У Гервасія Вылівахі таксама ёсць нешта і ад Фаўста, і ад Мефістофеля. У артыкуле «І наш Фаўст» Ул. Караткевіч акцэнтую асаблівую ўвагу менавіта на Мефістофелі і адзначае, што Васілю Сёмуху добра ўдалося схопіць гэты вобраз: *«Мефістофель увогуле ўдаўся перакладчыку. Як і ў Гётэ, ніяк не можаш пазбыцца думкі, што аўтар ім трохі любуецца. Так, нарабіў пад канец шмат дрэннага (трэба ж яму апраўдаць сваю рэпутацыю), так, з’едлівасць. Але, нягледзячы на ўсё наноснае, ён багаборац, а значыцца ў сім-тым блізкі да ўвасобленага чалавека. Нахабны, дзёрзкі, вясёлы, злосны... і на дзіва сімпатычны. Сапраўдны іронік, хітруга, сафіст, цынік — і істота, якая чыніць дабро. Уладар дзіўнай, але цалкам натуральнай дыялектыкі: жыць — каб адмаўляць. Частка цемры, якая спарадзіла святло» [1].*

Заўважым, што асноўнаму, чаму насуперак жаданням Сатаны і пекла вучыцца Рагач, тоесна мефістофелеўскаму злу, з якога ўтвараецца дабро.

У легендзе менавіта ён спараджае святло, з чорта ператвараецца ў Чалавека, імкнецца зрабіць свет лепшым. Таму аўтар Легенды так яскрава іграе на кантрасце пачатка, прадстаўленага пеклам і змрочнымі замалёўкамі на зямлі, дзе таксама пануе пякельны агонь войнаў, і канца, калі апісвае той зямны рай, які здольны стварыць той, хто любіць сваю Бацькаўшчыну.

Разважаючы над удачамі беларускага перакладу, Караткевіч адзначае, што вобраз Мефістофеля сапраўды самы каларытны, наймацнейшы: *«Бо ён — гэта скепсіс, гэта адмаўленне старога, пробны камень чалавечай думкі і стымулятар чалавечага поступу, а значыць, неабходная частка нас саміх»* [1]. Калі звярнуцца да кульмінацыйнага моманту «Ладзі Роспачы», то менавіта дзякуючы гэтаму прынцыпу Гервасій Выліваха і становіцца пераможцам Смерці: *«Рабі нечаканае, рабі, як не бывае, рабі, як не робіць ніхто, — і тады пераможаш. Нават калі ты слабы, як камар пасярод варожага мора. Таму што толькі дурні разважаюць заўсёды на правілах здаровага сэнсу. Таму што чалавек толькі тады чалавек, калі ён дзёрзка рве панылае наканаванне і плюе на “справедны” закон»* [4].

Важнае месца ў легендзе адведзена тэме двойніцтва (якая навеяная рамантызмам), матыў гэты закранае не толькі галоўнага героя, але і жанчыну, якую ён кахае (Дубраўка, яна ж і каралева Агата — «длань святла і молат цемры, двойнікі ў чалавечых увасабленнях сваіх»). Калі Гервасій сустракае каханую Бярозку ў Ладзі Роспачы, яе вобраз да болу таксама знаёмы яму.

Прамыя алузіі на «Фаўста» Ё. В. Гётэ прысутнічаюць пры апісанні кабінета Сатаны ў легендзе. У пякельных універсітэцкіх аўдыторыях таксама вывучаюць гэты твор, дзе «ў скажоным выглядзе падаецца станоўчы вобраз Мефістофеля». Канцэпцыя «смерці і ўваскрашэння», цэнтральная ў Ё. В. Гётэ, распрацоўваецца і У. Караткевічам: Рогач пераўвасабляецца ў чалавека, Гервасій пападае ў царства смерці і зноў вяртаецца на зямлю (рай) разам з каханай.

Заслугоўвае ўвагі і гульня з лічбавай сімволікай. Галоўнаму герою «Ладзі Роспачы» Гервасію трыццаць тры гады. Паводле біблейскіх інтэрпрэтацый, гэта ўзрост духоўнай спеласці чалавека, узрост дасягнення важных жыццёвых рэзультатаў. Таму Гётэ праводзіць свайго Фаўста праз амалажэнне, каб ён з шасцідзясяцігадовага ператварыўся ў трыццацігадовага, каб змог шмат чаго здзейсніць і спасцігнуць. У канцы выпрабавання Выліваха атрымлівае яшчэ сорок гадоў жыцця (таксама сакральная лічба), як і Фаўст. Яшчэ адным паказальным момантам з’яўляецца тое, што У. Караткевіч, як і Ё. В. Гётэ, часам дзеяння выбірае шаснаццатае стагоддзе, эпоху Адраджэння, калі свет стаяў на парозе Новага часу.

Як і многія літаратары дваццатага стагоддзя, Уладзімір Караткевіч таксама спрычыніўся сваёй творчасцю да тэматыкі фаўсціяны, стварыўшы свае самабытныя і непаўторныя інтэрпрэтацыі.

Літаратура

1. Караткевіч, У. І наш Фаўст [Электронны рэсурс] / У. Караткевіч — Рэжым доступу: <http://uladzimir-karatkevich.com/arh/arh.html>. — Дата доступу: 23.10.2013.

2. Караткевіч, У. Вячэрнія ветразі [Электронны рэсурс] / У. Караткевіч — Рэжым доступу: <http://uladzimir-karatkevich.com/arh/arh.html>. — Дата доступу: 23.10.2013.
3. Караткевіч, У. Быў. Ёсць. Буду [Электронны рэсурс] / У. Караткевіч — Рэжым доступу: <http://uladzimir-karatkevich.com/arh/arh.html>. — Дата доступу: 23.10.2013.
4. Караткевіч, У. Ладдзя Роспачы [Электронны рэсурс] / У. Караткевіч — Рэжым доступу: <http://uladzimir-karatkevich.com/arh/arh.html>. — Дата доступу: 23.10.2013.

Юлія Сединина-Барковская (Минск)

АНТИЧНЫЕ МИФОЛОГИЧЕСКИЕ РЕМИНИСЦЕНЦИИ И ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМАТИКА СОВРЕМЕННОЙ ФАНТАСТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Т. ПРАТЧЕТТА, А. САПКОВСКОГО И О. ГРОМЫКО)

Проблема восстановления и сохранения экологического равновесия является одной из наиболее актуальных проблем современности. Формирование «общества потребления» привело к неотвратимо надвигающейся катастрофе, и то, что еще недавно гордо именовалось научно-техническим прогрессом, обнаружило свой разрушительный характер. Пытаясь найти способы гармонизации человеческой деятельности и вечных законов природы, ряд писателей обращается к мифологии, поскольку именно здесь накапливались опыт и знания многих поколений. «Мифы были чем-то вроде энциклопедии жизни: в них можно было найти ответы на все главные вопросы бытия» [1, с. 19]. Следует помнить, что человек-носитель мифологического сознания прекрасно ориентировался в окружающем мире и ощущал себя одним из его неотъемлемых компонентов. По мнению современного астрофизика К. Сагана, человек был «отдельной мелодической линией в космической симфонии жизни» [1, с. 250].

Слияние человека с окружающим миром, ощущение себя частью природы порождало анимистические представления, т. е. веру в то, что растения и животные имеют такую же, как у человека, душу. Наглядным примером анимизма в древнегреческой мифологии являются такие существа, как дриады. Напомним, что дриадами называются нимфы — покровительницы деревьев (от древнегреческого *δρῦς* — «дуб»). В древнегреческой мифологии необходимо разграничивать дриад и гамадриад (древнегреч. *ἅμα* — «вместе»), гораздо более тесно соединенных с деревьями и умирающих вместе с ними. Очевидно, в данном случае душа дерева как бы локализована в нем и должна разделить его судьбу, тогда как дриады воплощают в себе более позднее представление о том, что «дерево является не телом, а только пристанищем духа дерева, который по желанию может его покидать или возвращаться» [12, с. 128].

Однако уже в Древнем Риме мы можем заметить смешение указанных мифологических фигур, к примеру, в изложенном Овидием мифе о царе Фессалии Эрисихтоне, срубившем священный дуб и этим убившем живущую в нем дриаду:

*И только разить топором он наискось начал,
Дуб содрогнулся, и стон испустило богинино древо.*